

DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE İLAHİYAT BİLİMLERİ

I

Baş Editör

Prof. Dr. Abdurrahman Candan

Editörler

Doç. Dr. Davut Eşit

Doç. Dr. Mehmet Selim Ayday

Arş. Gör. Mehmet Gökaran

Arş. Gör. Fatih Ak

Nida Yayıncılık: 813, Nida Akademi: 158

Dijital Dönüşüm ve İlahiyat Bilimleri I

e-ISBN : 978-625-5671-39-4

Yayın Tarihi: Eylül 2026, 1. Sürüm (e-Kitap), Yayın Yeri: İstanbul, Türkiye

Yayın Yönetmeni: Mehmet Kurşunlu

Baş Editör: Prof. Dr. Abdurrahman Candan

Editörler: Doç. Dr. Davut Eşit, Doç. Dr. Mehmet Selim Ayday, Arş. Gör. Mehmet Gökaran, Arş. Gör. Fatih Ak

1. Cilt Yazarları: Ahmet Dağ, Mustafa Çetin, Yavuz Ünal, Nihat Oyman, Hande Nur Bozbuğa, İrfan Kaya, Süheybe Rahme Yıldırım Genç, Yılmaz Ceylan, Ela Nur Baykal, Mustafa Akdeniz, Mehmet Şirin Demir, Ekrem Uysal, Recep Koyuncu, Elif Nur Erdem, Mehmet Zeki Doğan, Fatih Ak, Zeynep Polat, Ali Fuat Futsi, Elif Haksever, Abdülaziz Kıranşal, Mesut Düzce, Davut Tekin, Abdullah Recep Koyuncu, Abdurrahman Candan, Eyüp Topçu, Halis Demir, Ali Köse, Sema Korucu Güven, Lutfullah Kerim Bilgin, Mahsum Aslan, Şerif Gedik, Mehmet Mesut Kaplan, Selim Demirel, Burhaneddin Kıyıcı, Emrah Demirtaş, Shavish Murad, Ahmet Salmanoğlu, Abdelali Elmoutaki, Charif Murad, Faez Aziz Ali Ali
Mizanpaj&Kapak: Yusuf Seyhan

Nida Yayıncılık

Dağıtım Pazarlama İç ve Dış Ticaret Ltd. Şti. Sertifika No: 50123,

Balaban Ağa Mah. Büyük Reşit Paşa Cad. Yümni İş Merkezi No: 16/11 Fatih/İstanbul

Tel: 0212 527 93 86 e-posta: nida@nidayayincilik.com.tr nidakitap.com.tr

Erişim Türü: Açık Erişim | Open Access (CC BY-NC 4.0)

© 2026 Nida Yayıncılık. Her hakkı mahfuzdur. Tanıtım dışında kaynak göstermek suretiyle kısa alıntılar hariç, yayıncının yazılı izni olmaksızın yayınlanamaz; görsel, işitsel ve elektronik ortamlarda kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

Arşivleme (Archiving): Google Books, OpenAIRE, WorldCat

Konu Kategorileri (Keşfedilebilirlik Kodları):

Arşivleme Google Books · OpenAIRE · WorldCat (aynen)

BIC HRH — Din: İslam

BISAC REL037000 — Din / İslam / Genel

THEMA QRP — İslam · UB — Bilgi Teknolojisi

LC BP161.3 — İslam, 21. Yüzyıl

DEWEY 297.265 — İslam ve Bilim/Teknoloji

Anahtar Kelimeler (Keywords): Dijital Dönüşüm, Yapay Zekâ, İlahiyat, İslami İlimler, Din

Eğitimi, Dijital Din, Epistemoloji, Dinî Otorite

Digital Transformation, Artificial Intelligence, Theology, Islamic Studies, Religious Education,

Digital Religion, Epistemology, Religious Authority

Yayın Türü: Editöryal Kitap | Edited Book

Yayın Dili: Türkçe | Turkish, Ebat: 16 x 24 cm, Sayfa Sayısı: 557

Önerilen Atıf (Cite as):

Candan, Abdurrahman, Davut Eşit, Mehmet Selim Ayday, Mehmet Gökaran, Fatih Ak (ed.), *Dijital Dönüşüm ve İlahiyat Bilimleri I*. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2026. e-ISBN: 978-625-5671-39-4.

Kitabın hukuki-bilimsel-etik sorumluluğu ve bütün telif hakları yazar/lara aittir.

GASP EDİLEN YERDE KILINAN NAMAZ MESELESİNE DİJİTAL BİR YAKLAŞIM: İSLÂMÎ İLİMLERDE YAZILIM DESTEKLİ VERİ TESPİTİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

*A Digital Approach to the Issue of Prayer in Usurped Property: A Study on Software
Assisted Data Detection in Islamic Sciences*

Prof. Dr. Halis DEMİR

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü /İslam Hukuku
Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye

ORCID: orcid.org/0000-0002-6576-1404 . e-posta: halisdemir@cumhuriyet.edu.tr

Yüksek Lisans Öğrencisi Ali KÖSE

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü /İslam Hukuku
Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye

ORCID: orcid.org/0009-0004-9690-8044 . e-posta: alikose88@gmail.com

Giriş

İslâm hukukunda ibâdât, muâmelât ve ukûbât olmak üzere üç temel kategori bulunmaktadır. İbâdât, pozitif hukukta doğrudan bir karşılığı olmayan, namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlere ilişkin hükümlerin yer aldığı alandır. Muâmelât, ibâdât ve ukûbât dışında kalan hukuki meseleleri kapsayan alanı ifade eder. Bu alanın karşılığı modern hukuk sistemlerinde aile, miras, eşya ve borçlar hukuku gibi disiplinlerde görülmektedir. Ukûbât ise ceza hukukuna tekabül eder ve had, ta‘zîr ve kısas olmak üzere üçlü bir tasnife ayrılır. Bu bağlamda ele alınacak “gasp edilen yerde kılınan namaz” meselesi, ibâdât ve ukûbât alanlarının kesişiminde yer almaktadır. Nitekim klasik fıkıh eserlerinde gasp edilen bir yerde namaz kılmak,¹ gasp edilen bir seccade

¹ Osmân b. Alî Fahrüddîn Zeyleî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik ve Hâşiyeti's-Şilbiyyi* (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye - Bulak, 1314/1896), 5/227; Şemsüleimme Serahsî, *el-Mebsût* (Mısır: Matbaatü's-Saâdet, ts.), 1/206.

üzerinde² veya gasp edilmiş bir elbise³ ile namaz kılmak, gasp edilen su ile abdest almak,⁴ gasp edilen bıçakla kurban kesmek⁵ ya da gasp edilen araziye ekip biçmek⁶ gibi fiillerin hükmü de ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, bu konuda ortaya bir tercih koymak değil, meselenin hangi ilim dallarında işlendiğini, hangi bağlamlarda ele alındığını ve ilahiyat araştırmalarında kullanılan dijital yazılımların meseleye dair değerlendirme imkânlarını nasıl etkilediğini göstermektir.

Araştırmada kaynak veriler Şâmile ve KURAMER yazılımları kullanılarak elde edilmiştir. Başlangıçta yalnızca الصلاة في الدار المغصوبة ibaresiyle arama yapılmıştır. Bu veriler, yazılımın sunduğu imkânlarla hem konularına göre hem de kronolojik olarak filtrelenebilmiştir. İlgili verilerin sayısal dağılımı tablo ve grafiklerle çalışmada sunulacaktır. Verilerin kronolojik dağılımına bakıldığında, konuya dair en erken atıf, Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhu't-Taberî* adlı eserinde⁷ görülmektedir. Bu meseleye dair en yoğun verinin hicrî sekizinci asırda (150 kayıt) bulunduğu tespit edilmiştir. Konunun en fazla ele alındığı alan fıkıh usulü olduğu için çalışma bu eserler üzerinden ilerletilmiştir.

Son yıllarda İslâmî ilimlerin dijital ortamlarda araştırılması, klasik metinlere erişimi kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda bu metinlerle ilgili veri üretimi, analiz ve karşılaştırma yöntemlerinde de yeni imkânlar sunmuştur. Bu süreçte özellikle el-Mektebetü's-Şâmile gibi dijital kütüphaneler, İslam araştırmalarında yaygın olarak kullanılan araçlardan biri hâline gelmiştir. Literatürde bu yazılımların işleyişi, avantajları ve sorunları üzerine çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar arasında Muhammet Abay tarafından kaleme alınan "*İslâm Araştırmalarında Kullanılan Elektronik Kaynaklarla İlgili Problemler*"⁸ başlıklı makale, dijital kütüphanelerde (özellikle el-Mektebetü's-Şâmile, Mobdii, Altafsir) yer alan klasik metinlerin dijital nüshalarındaki yazım hatalarının, metin arama sonuçları üzerindeki etkisini ele almaktadır. Yazar, İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı tefsirinin Yâsîn Sûresi özelinde yaptığı karşılaştırmalı analizlerle, dijital veri kalitesinin

² İbn Teymiyye, *Şerhu Umdeti'l-fıkh*, thk. Heyet (Riyad - Beyrut: Dâru Ataati'l-İlm - Dâru İbn Hazm, 1440/2019), 2/284.

³ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/206; Ebû Bekr b. Mesûd Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi fî tertîbi's-şerâi* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1328/1911), 1/116.

⁴ Ebû Bekir Haddâd, *el-Cevheretü'n-Neyriyye* (b.y.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322/1905), 1/46.

⁵ Cessâs, Ebû Bekir, *Şerhu Muhtasaru't-Tahavî li'l-Cessâs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye - Dâru's-Sirâc, 1431/2010), 4/32.

⁶ Hüseyin b. Ali Siğnâkî, *en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Heyet (b.y.: y.y., ts.), 5/64; Zeyleî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik ve Hâşiyeti's-Şilbiyyi*, 1/294.

⁷ İbni Cerîr Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk ve sılatu Târîhi't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1387/1967), 11/407.

⁸ Muhammet Abay, "İslâm Araştırmalarında Kullanılan Elektronik Kaynaklarla İlgili Problemler", *Diyanet İlmî Dergi* 59/3 (Eylül 2023), 849-880.

ilahiyat araştırmaları açısından ne denli kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışma, dijital kaynakların güvenilirliğine dair farkındalık oluşturmakta ve metin aramalarında karşılaşılabilecek sorunlara yönelik teknik çözüm önerileri sunmaktadır.

Bir diğer önemli çalışma ise Osman Aydın tarafından yazılan “İlahiyat Araştırmalarında Çağdaş İmkânların Değerlendirilmesi: el-Mektebetü’ş-Şâmile Örneği”⁹ başlıklı bildiridir. Bu çalışma el-Mektebetü’ş-Şâmile yazılımı örnek alınarak, dijitalleşmenin ilahiyat araştırmalarına etkisini değerlendirerek, yazılımın kurulumu, arama yöntemleri, filtreleme sistemleri ve diğer işlevsel imkânları detaylı şekilde ele almaktadır. Aynı zamanda kullanıcıları bekleyen yazılımsal, metodolojik ve zihinsel sorunları da tespit ederek, parçacı okuma riski, yazım hataları ve yazılıma aktarılan verilerin üretici zihniyetiyle şekillenmiş olabileceği gibi meseleler üzerinde durmaktadır. Böylece doğru yöntemle kullanılmadığında ortaya çıkabilecek hatalı sonuçları da gözler önüne sermektedir.

Elinizdeki çalışma, yukarıda adı geçen her iki çalışmadan hem konu hem de yaklaşım bakımından farklılaşmakta ve özgün bir katkı sunmaktadır. Öncelikle, bu çalışmada belirli bir fikhî mesele olan “gasp edilen yerde kılınan namaz” konusu merkeze alınmış, meseleye doğrudan bir hüküm getirmek yerine, dijital ilahiyat yazılımları aracılığıyla bu tartışmanın klasik metinlerdeki yerini ve dağılımını disiplinler arası bağlamda izlemeye yönelik bir yöntem geliştirilmiştir. Yazılımlar bu bağlamda bir amaç değil, meseleye dair veri üretimi ve analizini kolaylaştıran yöntemsel araçlar olarak kullanılmaktadır. Ayrıca sadece arama sonuçlarını teknik olarak sıralamakla yetinmemekte, meseleye dair kelâmî ve fıkıh usulü temelli yaklaşım farklılıklarını da göz önünde bulundurarak, usul ile kelâm arasındaki teorik geçişkenliği ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, klasik metinlerde yer alan kelâmî-felsefî kabullerin, fıkıh usulü bağlamında nasıl yorumlandığı gösterilmekte, böylece mesele yüzeysel bir veri araması olmaktan çıkarılıp, arkasındaki düşünsel zeminle birlikte değerlendirilmektedir.

Yine çalışma kapsamında, el-Mektebetü’ş-Şâmile ve KURAMER yazılımları kullanılarak üç farklı ibare (الصلاة في الدار المغصوبة، في المكان المغصوب، في الأرض المغصوبة) üzerinden yapılan sistematik taramalar, verilerin hicrî asırlara ve ilim dallarına göre sınıflandırılmasıyla hem sayısal hem kronolojik veri analizi gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle literatürde gasp edilen yerde namaz meselesine dair yazılım destekli, kapsamlı ve disiplinler arası bir analiz sunmaktadır. Ayrıca yazılımların teknik sınırları da eleştirel biçimde değerlendirilmiş, yazım

⁹ Aydın Osman, “İlahiyat Araştırmalarında Çağdaş İmkânların Değerlendirilmesi: El-Mektebetü’ş-şâmile Örneği”, *Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu* 1, 2021, 36-39.

hatalarının tarama sonuçlarına etkisi, filtreleme yetersizlikleri ve nüsha farkları gibi sorunlar örnekleriyle gösterilmiştir.

Şâmile ve KURAMER gibi yazılımların yanında İslâmî ilimler ve Arapça araştırmalarında dijital dönüşüm, araştırmacıların literatüre erişimini kolaylaştıran ve metin analizlerini derinleştiren çeşitli veri tabanları ve yapay zekâ uygulamalarıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda, akademik çalışmaların niteliğini artırmak adına kullanılan temel dijital mecralar ve gelişmiş dil modelleri aşağıda tasnif edilerek incelenmiştir.

Arapça akademik literatüre erişim sağlayan platformlar, tezlerden hakemli makalelere kadar geniş bir yelpazede hizmet sunmaktadır:

1. **Daru'l-Manzuma (دار المنظومة):**¹⁰ 100.000'den fazla tezi ve yüzlerce akademik dergiyi bünyesinde barındıran, Arap dünyasının en kapsamlı akademik veri tabanlarından biridir.
2. **Al-Menhal (المنهل):**¹¹ Hakemli dergi makaleleri, kitaplar ve lisansüstü tezlerle tam metin erişim imkânı sunan, alanında öncü bir dijital platformdur.
3. **Arap Üniversiteleri Dergi Portalı (بوابة الدوريات الجامعية العربية):**¹² Arap üniversiteleri bünyesinde yayınlanan hakemli dergilerin muhtevasını tek bir çatı altında toplar.
4. **King Saud University Academic Journals:**¹³ Suudi Arabistan'ın köklü kurumlarından biri olan King Saud Üniversitesi'ne bağlı bilimsel dergi portallarına erişim sağlar.
5. **el-Mektebetü'l-Vakfiyye (المكتبة الوقفية)**¹⁴ ve **Türâs (تراث)**¹⁵ gibi platformlar klasik eserlerin PDF ve dijital metin formatlarına erişim sağlarken; **el-Câmi**¹⁶ (الجامع) dijital kütüphane hizmeti, **Aruc**¹⁷ (الفهرس العربي الموحد) ise Arapça yayınlar için birleşik bir bibliyografik portal görevi görmektedir.
6. **Google Scholar:**¹⁸ Arapça akademik metinlerin PDF bağlantılarına erişimde kritik bir rol oynamaktadır.
7. **Usul:**¹⁹ Klasik kaynaklar üzerinde yapay zekâ destekli arama ve analiz imkânı sunarak araştırmaların güvenilirliğini ve ilmî derinliğini artırmayı hedefleyen bir araştırma platformudur.

¹⁰ <https://search.mandumah.com/>

¹¹ <https://almanhal.com/en/>

¹² <https://arabuniversities.org/journals>

¹³ <https://journals.ksu.edu.sa/en>

¹⁴ <https://waqfeya.com/>

¹⁵ <https://app.turath.io/>

¹⁶ <https://play.google.com/store>

¹⁷ <https://www.aruc.org/ar>

¹⁸ <https://scholar.google.com/>

¹⁹ <https://usul.ai/tr>

Bunların yanı sıra bazı yapay zekâ uygulamaları İslâmî ilimlerin öğretim ve araştırma yöntemlerine yeni imkânlar sunmaktadır. Bunlardan biri olan BelagatGPT, klasik belâgat literatürüne dijital erişim ve yorum imkânı sağlayan metin temelli bir analiz sistemidir. Modern yapay zekâ araçlarından farklı olarak bilgi üretmeyi değil, metni konuşturmayı amaçlamaktadır. En belirgin özelliği, yalnızca belâgat ilminin temel metinlerinden oluşan sınırlı ve kontrollü bir kaynak havuzuyla çalışmasıdır. Bu yaklaşım, araştırmacılara doğrudan orijinal ibareyi gösterme, standart müellif-eser-cilt/sayfa atıf sistemiyle ilerleme ve metni bağlamı içinde değerlendirme kolaylığı sağlamaktadır. BelagatGPT, özellikle mecaz ve istiâre analizi, bağlam temelli anlam genişlemesi, lafız-mana ilişkisi ve ifade tercihlerinin hikmeti gibi alanlarda katkı sunmaktadır. Bu yönüyle klasik belâgat ilminin modern bir uzantısı olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer uygulama olan LügatGPT ise Arapça metin korpusu üzerinde çalışan ve kelimeleri farklı düzlemlerde analiz eden bir sistemdir. Farklı sözlüklerdeki bilgileri bir araya getirerek bütüncül değerlendirme imkânı sunmaktadır. Ayrıca yakın anlamlı kelimeler arasındaki nüansları ortaya koyarak kelimelerin farklı ilim dallarındaki teknik anlamlarını ayırt etmektedir. LügatGPT'nin öne çıkan özellikleri arasında korpus temelli çalışma, her bilginin metinle temellendirilmesine dayalı atıf disiplini, farklı müellif görüşlerini birlikte sunma ve lügat ile teknik anlamı birleştiren ıstılah entegrasyonu yer almaktadır. Bu yönleriyle klasik sözlüklerin sunduğu bilgiyi aşarak daha kapsamlı bir analiz imkânı sağlamaktadır. Kısaca BelagatGPT ifade boyutuna, LügatGPT ise anlam boyutuna odaklanarak birbirini tamamlayan sistemler olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, “gasp edilen yerde kılınan namaz” meselesini doğrudan hüküm üretme amacıyla değil, klasik literatürdeki yerini ve tartışma bağlamlarını dijital yöntemler aracılığıyla ortaya koyma hedefiyle ele almaktadır. Bu doğrultuda el-Mektebetü’ş-Şâmile ve KURAMER gibi dijital yazılımlar kullanılarak elde edilen veriler, kronolojik ve disiplinler bir tasnife tabi tutularak meselenin özellikle fıkıh usulü ve kelâm literatüründeki yansımaları incelenmiştir. Ayrıca dijital veri tabanları ve yapay zekâ temelli analiz araçlarının sunduğu imkânlar ile metodolojik sınırlılıkları birlikte değerlendirilmiştir. Böylece klasik metinlere dayalı fikhî tartışmaların dijital araştırma yöntemleriyle nasıl incelenebileceğine dair uygulamalı bir model ortaya konulmuştur.

1. İslam Hukukunda Gasp Kavramı

Arap dilinde gasp (الغصب) kavramı, temelde bir şeyin haksız yere ve zor kullanılarak alınmasını ifade etmektedir. Bununla birlikte, terimin klasik Arapça kullanımında daha özel bir anlamı da bulunmaktadır. *عَصَبَ الْجِلْدَ* ifadesi, derinin kıl veya yününün zorla ve işlem görmüş haldeyken kazınmasını betimlemek için kullanılmıştır. Aynı şekilde *عَصَبَهُ مِثْلَهُ* veya *عَصَبَهُ عَلَيْهِ* ifadeleri de "Onu (bir şeyi) ondan zorla aldı." anlamına gelir. Aynı kökten türeyen *اغْتَصَاب* formu ise daha çok hukukî ve ahlâkî bağlamda, bir kişinin mal veya hakkının zorla elinden alınmasını ifade etmektedir. Örneğin, *اغْتَصَبَ فُلَانٌ فُلَانًا مَالَهُ* ifadesi, bu tür bir gasp fiilini tanımlamak üzere kullanılmıştır.²⁰ Bu çift anlamlı yapı, Arap dilindeki terimlerin somut eylemlerden soyut hukukî kavramlara evrilme sürecine ilginç bir örnek teşkil etmektedir.

Gasp, fikhî bir ıstılah olarak her ne kadar gayrimesru bir zilyetliği (mal üzerindeki fiilî hâkimiyeti) ifade etse de, mezhepler arasında bazı nüanslarla farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hanefî mezhebinde gasp konusu, erken dönemden itibaren fûrû fıkıh literatüründe müstakil bir başlık altında ele alınmış ve zamanla daha sistematik bir yapı kazanmıştır. Mezhebin kurucu imamlarının görüşleri etrafında şekillenen bu konu, ilk dönem metinlerde klasik formunu bulmuş; hukukî ihtiyaçların ve toplumsal şartların değişimine bağlı olarak ortaya çıkan vâkıât/nevâzil²¹ türü eserlerde ise dönemin meşâyihinin fetvaları ve yorumlarıyla daha da genişletilmiştir.²² Hanefî fakihlerinden İmam Serahsî (ö. 483/1090), gaspı, başkasına ait bir malın haksız yollarla ele geçirilmesi, yani mal sahibinin zilyetliğinin ortadan kaldırılması olarak tanımlar. Serahsî ayrıca, gasp hükmünün şeran geçerli olabilmesi için gasp edilen şeyin maddî nitelikli ve hukuken korunan (mütekavvim) bir mal olması gerektiğini vurgular.²³ Bu yaklaşım, gaspın hukukî sonuç doğurabilmesi için gereken asgari şartları ortaya koyması bakımından önemlidir.

Hanefî mezhebinin diğer önde gelen isimlerinden Burhâneddin el-Merğînânî (ö. 593/1197), gaspı; sahibinin izni olmaksızın, kıymetli ve muhterem

²⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mehzûmî - İbrâhim es-Sâmirâî (b.y.: Dâru Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 4/374; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 1/648; Ebû Nasr el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407/1987), 1/194; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Muhammed Avaz Mer'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1421/2001), 8/62; Sâhib b. Abbâd, *el-Muhît fi'l-luğa*, thk. Muhammed Hasan Âli Yâsin (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 5/9.

²¹ Mezhep imamları döneminden sonra ortaya çıkan meseleler ile modern dönemde gündeme gelen yeni fıkhi problemleri ifade eden bir terim. Ayrıntılı bilgi için bk.; Eyyüp Said Kaya, "Nevâzil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

²² Kamil Yelek, *Gasp ve İtlaf Bağlamında Hanefî Sorumluluk Hukuku* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 120.

²³ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/49.

bir malı zorla ele geçirip, mal sahibinin tasarrufunu ortadan kaldırma şeklinde tarif eder.²⁴ Benzer biçimde Burhâneddin el-Buhârî (ö. 616/1219) de gaspı, sahibinin izni olmaksızın kıymetli ve dokunulmaz (muhterem) bir malın, eğer mal zilyetliğinde ise zilyetliği ortadan kaldıracak; değilse mülkiyet hakkını zedeleyecek biçimde zorla alınması olarak tanımlar.²⁵

Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Ebû Yûsuf'a (ö. 182/798) göre gasp, mal sahibinin kıymetli malı üzerindeki tasarrufunun (zilyetliğinin), fiilî bir müdahale yoluyla, açıkça ve zorla ortadan kaldırılmasıdır. Bu tanıma göre, gaspın oluşabilmesi için mala yönelik fiilî bir eylemin gerçekleşmesi zorunludur. Örneğin, bir malı bulunduğu yerden kaldırmadan yalnızca sahiplenmek gasp sayılmaz. Buna karşılık, İmam Muhammed (ö. 189/805) mala yönelik fiilî müdahaleyi şart koşmaz; ona göre zorla sahiplenme eylemi, tek başına gaspın kendisidir. Şâfiî mezhebinde ise İmam Şâfiî (ö. 204/820), gaspı başkasının malına onun izni olmaksızın fiilen el koymak olarak tanımlar. Mal sahibinin zilyetliğinin ortadan kaldırılması ise tanımda gerekli bir unsur olarak görülmez.²⁶ Aynı şekilde Hatîb Şirbînî (ö. 977/1570) de gaspı, başkasının hakkına tecavüz yoluyla (haksız bir şekilde) zorla el koymaktır şeklinde tarif eder. Şirbînî'ye göre, gaspı yalnızca "başkasının malını zorla ele geçirmek" şeklinde tanımlamak isabetli olmaz. Zira bu tarif, menfaatleri (hakları), köpeği, leşin derisini, zimmînin şarabı gibi hususları kapsam dışında bırakmaktadır ki, bu yaklaşım doğru kabul edilmemektedir.²⁷ Bütün bu tanımlar değerlendirildiğinde, Hanefî mezhebine göre gaspın hâkim tanımının; dokunulmazlığa sahip, müteakvim ve taşınabilir bir malın, sahibinin veya yetkili bir kişinin izni olmaksızın, açıktan ve zorla alınarak malikin zilyetliğinin ortadan kaldırılması ve yerine haksız bir zilyetliğin kurulması şeklinde olduğu söylenebilir.²⁸

Mâlikî mezhebine göre gasp; mülk edinilmiş aynî malların, sahiplerinin rızası olmaksızın, zorbalık ve güç yoluyla, fiilen sahiplenme ve rakabe²⁹

²⁴ Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedi*, thk. Yûsuf Talâl (Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûrâsî'l-Arabî, 1425/2004), 4/296.

²⁵ Burhâneddin Buhârî, *el-Muhtâ'ül-Burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004), 5/463.

²⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/143.

²⁷ Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, thk. Alî Muhammed Muavvez - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 3/334; İsa Atcı, "Fıkhu'l-Mukarene Açısından Gasb ve Tazmin Sorumluluğu", *Diyanet İlmî Dergi* 49/4 (Aralık 2013), 82.

²⁸ Mehmet Akif Aydın, "İslam Hukukunda Gasp", *İslâm Tetkikleri Dergisi* 9 (1995), 164; Mehmet Akif Aydın, "Gasp", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Temmuz 2025).

²⁹ Eşyanın sadece aynı (kendisi) üzerinde kurulu olup menfaat hakkı içermeyen nakıs mülkiyettir. Ayrıntılı bilgi için bk.; Halit Çalış, "Rakabe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

iddiasıyla, otorite ve kuvvet sahibi biri tarafından alınmasıdır.³⁰ Mâlikî fakihlerinden İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249) de gaspı, hirâbe (silahlı yol kesme) kapsamında olmaksızın, zorla başkasının malını almak şeklinde tanımlar.³¹ Hanbelî mezhebindeki tanıma göre ise gasp, başkasına ait taşınır veya taşınmaz bir mala, haksız yere ve zorla el koymaktır.³²

Tanımlardaki farklılıklar, gasbedilebilecek mal türleri açısından çeşitli hukukî sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle zilyetliğin fiilen ortadan kaldırılmasını esas alan yaklaşımlar, taşınmaz mallar ve bazı haklar bakımından gaspın hukukî niteliğini farklı şekilde ele almaktadır. Netice olarak, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre gaspın vuku bulması için mal sahibinin zilyetliğinin, açık ve zorlayıcı bir fiil ile ortadan kaldırılması gerekir. Bu anlayış, gaspın fiilî bir müdahale ile gerçekleşmesini zorunlu kılar. Buna karşılık, İmam Muhammed, fiilî müdahaleyi şart koşmaksızın, zorla sahiplenmenin tek başına gasp teşkil ettiğini belirtir. Diğer mezheplerin çoğunluğu ise gaspı, bir kimsenin başkasına ait mala onun izni olmaksızın fiilen el koyması olarak tanımlar. Bu tanımlarda mal sahibinin zilyetliğinin ortadan kaldırılması gasp için şart koşulmaz. Dolayısıyla, fiilen sahipsiz görünen fakat aslında bir kimseye ait olan bir mala izinsiz el konulması da gasp kapsamında değerlendirilir.

2. Gasp Edilen Yerde Namaz Meselesinin Usul ve Fırudaki Konumu

Gasp edilen yerde kılınan namaz, fıkıhın hem usul hem fırû alanında ele alınmış önemli meselelerden biridir. Bu bağlamda özellikle usulü fıkıh literatüründe meseleye özel başlıklar ayrılmıştır. Örneğin Bâkılânî (ö. 403/1013), gasp edilen yerde namaz meselesine, الفصل بين ما يفسد من المنهي عنه وبين ما لا يفسد, başlığı altında yer vermiştir.³³ Usul literatüründe bu konu daha çok emir ve nehyin mahiyeti ile ibadetlerin sıhhatine dair meselelerde örnek olay olarak kullanılmıştır. Hanefî usulcüler, gasp edilen yerde kılınan namazı, “kabîh li-gayrihî” olup fiile bitişik (mücâvir) bir vasıf taşıması açısından; mütekellim usulcüler ise bu durumu, “vücûbu ile çelişmeyen nehiy” başlığı altında değerlendirmişlerdir. Bu çerçevede, gasp fiiline bağlı olarak ortaya çıkan kabîhliğin, namazın mahiyetine içkin (lâzımî) değil, ondan ayrılabilir nitelikte

³⁰ Ali b. Said Recrâcî, *Menâhicü't-tahsil ve netâicü letâifi't-te'vîl fî şerhi'l-Müdevvene ve halli müşkilâtihâ*, thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâtî - Ahmed b. Ali (b.y.: Dâru İbn Hazm, 1478/2007), 8/401.

³¹ İbn Hâcib, *Câmiu'l-ümmehât*, thk. Ebû Abdurrahman el-Ahdarî (Beyrut: Dâru'l-Yemâme, 1421/2000), 409.

³² el-Huseyn b. Yûsuf Düceylî, *el-Vecîz fi'l-fıkıh alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Heyet (Riyâd: Mektebetü'r-Ruşd Nâşirün, 1425/2004), 241.

³³ Ebû Bekr Muhammed Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd (es-sağîr)*, thk. Abdülhamîd b. Ali Ebû Züneyd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1998), 2/350.

(mücâvir) olduğu ifade edilmiştir. Fiilin dışındaki bir unsur olarak tanımlanan mücâvir vasıf, nehye konu olan fiile yakınlık arz etse de, bu yakınlık anlam bakımından zorunlu bir bağlantı ya da ayrılmazlık ilişkisi olduğu anlamına gelmemektedir.³⁴

Fürû fıkhıta ise gasp edilen yerde namaz kılmanın hükmü; namazın sıhhati, günah-ecir ilişkisi, gaspın ibadetin rüknüne etkisi gibi açılardan değerlendirilmiştir. Bu konu zamanla, klasik fıkıh kitaplarında sistematik olarak ele alınan bir mesele hâline gelmiştir.

2.1. Kelâmi ve Fikhî Yaklaşımlarda Gasp Edilen Yerde Namazın Geçerliliği

Konuya dair ilk değerlendirmeler Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin (ö. 324/935-36) *Makâlât* adlı eserinde yer almaktadır. Müellif, gasp edilen evde kılınan namaza dair ihtilafı delilleriyle ayrıntılı biçimde incelememiş, yalnızca ehli kelimadan birçok âlimin bu namazın iadesinin gerekmediğini, Ebû Şemr'in rivayetiyle Ebû Ali el-Cübbâî'nin (ö. 303/916) ise iadesinin gerektiğini aktarmakla yetinmiştir.³⁵

Daha sonra gelen Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd* adlı eserinde meseleyi “nehyin fesada delâlet edip etmediği” başlığında ele almaktadır.³⁶ Ardından “Gasp edilen evde namaz kılmak yasak bir fiil midir?” başlığıyla meseleyi müstakil biçimde incelemiştir.³⁷ Bâkılânî'ye göre bu namaz geçerlidir, farz borcunu düşürür ve iadesi gerekmez. Zira gasp fiiliyle bir mâsiyet işlenmiş olsa da bu mâsiyet namazın şartlarını ihlâl etmez.³⁸

İmam Gazzâlî (ö.505/1111) ise gasp edilen yerde kılınan namazın sahih olduğunu savunur. Bu nedenle söz konusu namaz, başkasının hakkına tecavüz anlamı taşısa da kaza borcunu düşürür. Gazzâlî'nin bu görüşü benimseme gerekçelerinden biri, mesele hakkında icmâ bulunduğu kanaatidir. Ona göre, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) muhalefetiyle icmânın bozulduğu yönündeki itirazlar geçersizdir. Zira icmâ, Ahmed b. Hanbel'e karşı da hüccet teşkil eder. Gazzâlî'ye göre bu mesele katidir ve doğru olan tek bir görüş vardır. Dolayısıyla tartışmaya gerek bulunmamaktadır. Ahmed b. Hanbel'in icmâyı bozmadığını, yalnızca muhalefet ettiğini belirtir ve bu görüşü şâz (aykırı) olarak değerlendirir. Ayrıca zalim idarecilere gasp ettikleri yerlerde kıldıkları

³⁴ Şemsüleimme Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afkânî (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 1/81; İbrahim Sizgen, “Fıkıh Usûlündeki Haram li-gayrihi Merkezli Tartışmaların Fürû-ı Fıkha Yansımaları”, *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (Eylül 2024), 149.

³⁵ Ebü'l-Hasan Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn*, thk. Nuaym Zerzûr (b.y.: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1426/2005), 2/336.

³⁶ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2/339.

³⁷ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2/355.

³⁸ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2/351.

namazın iadesinin emredilmemesi de bu görüşünü destekleyen diğer bir delildir.³⁹

Ahmed b. Hanbel'in, gasp edilen yerde kılınan namazı caiz görmediğini Gazzâlî ve İmam Nevevî (ö. 676/1277) gibi âlimler açıkça zikretmiştir. Ancak burada dikkat çekici bir husus bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel ile Gazzâlî ve Nevevî arasında hatırı sayılır bir zaman farkı olmasına rağmen, Ahmed b. Hanbel'in bu görüşüne *Makâlât*'ta yer verilmemiştir. Oysa Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, Ebû Şemr'den rivayetle Cübbâî'nin bu namazı sahih görmediğini aktarmaktadır.⁴⁰ Eş'arî'nin Ahmed b. Hanbel'in görüşünü bilmemesi ihtimali, iki âlimin vefatları arasında bir asırdan kısa süre olması ve Bağdat ve Basra arasındaki coğrafi yakınlık göz önünde bulundurulduğunda zayıf görünmektedir. Üstelik Ahmed b. Hanbel'in Bağdat'ta bulunmuş olması ve Eş'arî'nin eğitim hayatının bir bölümünü Bağdat'ta geçirdiği de bilinmektedir.⁴¹ Dolayısıyla bu görüşün eserinde neden yer almadığı kronolojik gerekçelerle açıklanamaz. Başka bir ihtimal olarak, Ahmed b. Hanbel'in muhaddis kimliğiyle öne çıktığı ve kelam literatüründe yer almamasının doğal olduğu düşünülebilir. Ancak Eş'arî, *el-İbâne* adlı eserinde Ahmed b. Hanbel'in Kur'an'ın mahlûk olmadığına dair rivayetine yer vermiştir. Üstelik Ahmed b. Hanbel'in kelâm alanında da bazı metinler kaleme aldığı bilinmektedir. Tüm bu gerekçeler dikkate alındığında, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin söz konusu görüşe neden yer vermediği hakkında açık bir kanaate ulaşmak güçtür.

Mesele, sonraki asırlarda hem kelâm hem de fıkıh zemininde geniş biçimde tartışılmıştır. Gasp edilen yerde kılınan namaz, zamanla kelâmî argüman olmanın ötesine geçmiş ve fikhî kurallara dâhil edilmiştir. Örneğin Şehâbeddin el-Karâfî (ö. 684/1285), *el-Fürûk* adlı eserinde, gasp edilen yerde kılınmış namazların, bayram günlerinde tutulan oruç ve benzeri yasak ibadetlerin aksine kurbet sağlayacağı kuralından bahsetmiştir. Karâfî, bu görüşüyle İmam Şâfiî ve Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'ya (ö. 458/1066) muhalefet ederek, söz konusu namazın kurbet oluşturacağını savunmuştur.⁴² İmam Şâtıbî (ö. 790/1388) ise *el-Muvâfakât* adlı eserinde “gasp edilen yerde namaz kaidesi” ifadesini kullanmıştır.⁴³ Her iki âlim de bu tür namazları sahih kabul etmişlerdir.

³⁹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdüsselâm Abdüşşâfi (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993), 62-63.

⁴⁰ Eş'arî, *Makâlât*, 2/336.

⁴¹ M. Yaşar Kandemir, “Ahmed b. Hanbel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Temmuz 2025).

⁴² Şihâbüddîn Karâfî, *Envâru'l-bürûk fî envâi'l-fürûk* (b.y.: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 2/183-184.

⁴³ İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân (b.y.: Dâru İbni Affân, 1417/1997), 2/245.

2.2. Emir ve Nehiy İlişkisi Bağlamında Gasp Edilen Yerde Namaz

Mütekellim usulcülerin eserlerinde, bir fiilin aynı anda hem emir hem de nehiy vasfı taşıyıp taşıyamayacağı hususunda farklı yaklaşımlar sergilenmektedir. Namazın emredilen, gaspın ise yasaklanan fiiller arasında yer aldığı konusunda görüş birliği bulunmakla birlikte asıl ihtilaf, bu iki zıt hükmün aynı bağlamda bir arada bulunup bulunamayacağına yöneliktir. Eğer iki zıt hükmün aynı anda gerçekleşemeyeceği kabul edilirse, gasp edilen yerde kılınan namazın gasptan dolayı yasak fiil mi, yoksa ibadet yönüyle emredilmiş fiil mi sayılacağı tartışılmaktadır. Bunun aksine, zıt iki hükmün bir arada bulunabileceğini kabul eden yaklaşımlar ise namazın geçerliliği üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın görüşlerinde, gasp edilen mekânda kılınan namazın hem cevaz sınırlarında yer alıp hem de yasak niteliği taşıdığına işaret edildiği görülmektedir. Aynı mülahaza, gasp edilmiş su ile alınan abdest ve gasp edilmiş araçlarla uygulanan cezalara dair örneklerde de kendini göstermektedir.⁴⁴ Karâfî'ye göre, gasp edilen yerde yapılan ibadetlere dair meselelerin, şer'î emir ile mülkiyet hakkının ihlâli arasında bir gerilim oluşturduğu anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak, gasp edilmiş mestle mesh etme durumu zikredilmektedir. Burada kişi hem şeriatın öngördüğü şekilde temizlik sağlamış olmakta hem de mestin sahibinin hakkına müdahalede bulunmaktadır.⁴⁵

İki zıt nitelikteki hükmün (emir ve nehiy) aynı fiilde bir arada bulunabileceği görüşünün kabulü, gasp edilen yerde kılınan namazın sıhhati meselesiyle birlikte başka bir tartışma alanını da gündeme getirmektedir. Bu tartışmalardan biri, söz konusu ibadetin ecir kazandırıp kazandırmayacağı meselesidir. Zira farz olan bir fiilin edasıyla ecir elde edilip edilemeyeceği konusunda fakihler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bazı âlimler, vacip bir fiilin edasının zorunlu olarak ecir kazandıracağını savunurken, bazıları ise edanın mutlaka ecirle sonuçlanmayabileceği kanaatindedir. Bu bağlamda İmam Nevevî, gasp edilen evde kılınan bir namazın sevap bakımından karşılık bulmayacağını, ancak farz borcunu düşürdüğü için iadesinin gerekmediğini belirtmektedir. Çünkü bu tür fiiller günah olmakla birlikte, ibadet yönünden geçerli sayılmıştır.⁴⁶ Onun değerlendirmesine göre, namazın geçersiz sayılmasına sebep olan unsurlar arasında hades ve necasetten taharetin sağlanmamış olması, setri avretin ihmal edilmesi gibi doğrudan namazın

⁴⁴ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2/341; Ebû Ya'lâ Ferrâ, *el-Udde fî usûli'l-fıkh*, thk. Ahmed b. Alî b. Sîr el-Mübârekî (b.y.: y.y., 1410/1990), 2/440.

⁴⁵ Karâfî, *el-Fürûk*, 2/85.

⁴⁶ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûrâsî'l-Arabî, 1392/1972), 14/227; Ebû Zekerîyyâ Yahyâ en-Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb* (Kahire: İdâretü't-Tabâati'l-Müniriyye, 1347/1928), 1/510.

şartlarına taalluk eden hususlar yer almaktadır. Buna karşılık namazın kılındığı mekânın gasp edilmiş olması gibi bir nitelik zikredilmemektedir. Bu durumda, eğer namazın kılındığı yer necasetten temizse, söz konusu gasp fiili namazın sıhhatine zarar vermez. Bu gerekçeyle Nevevî, gasp edilen yerde kılınan bir namazın geçerli olduğunu savunur.

2.3. Vacip Olan Bir Fiilin Yasaklanabilir Olması Meselesi

Vacip olan bir fiilin yasaklanıp yasaklanamayacağı sorusu da bu meseleyle irtibatlıdır. Gasp edilen evde kılınan namazı sahih görmeyenler, bu durumu bayram gününde oruç tutmaya benzetir. Zira namaz, oruç ve hac gibi ibadetler kat'î delillerle sabit olan farzlardır; bunların edası vaciptir. Bu bağlamda, bayram günü oruç tutmak nasıl ki belirli günlerde yasaklanmışsa, gasp edilen yerde namaz kılmak da menhî anı kabul edilmelidir. Ancak karşı görüşe göre bu kıyas isabetli değildir. Çünkü bir fiilin yasaklanması o fiilin kendisine değil, vasıf ve şartlarına ilişkindir. Bayram günü tutulan oruçta “oruç tutmak” değil, “o günlerde tutmak” yasaklanmıştır. Hacda da “haccetmek” değil, “haram mal ile yapmak” yasaktır. Benzer şekilde gasp edilen yerde namazda yasak olan namaz değil, gasp fiilidir. Buradan hareketle Hanefîler, Şâfiîler ve Mâlikîler bu namazı sahih kabul ederken, Hanbelîler batıl olduğu görüşündedir.⁴⁷

Bu çerçevede, vacip olan bir ibadetin belirli vasıf ve şartlarla yasaklanıp yasaklanamayacağı meselesi, ibadetin mahiyetine dair bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Gasp edilen yerde namazın sıhhatini reddeden görüş, bu durumu bayram günlerinde oruç tutma yasağına kıyas ederek ibadetin zaman, mekân veya vasıf yönünden yasaklanabileceğini savunur. Buna mukabil diğer görüş ise yasağın fiilin aslından değil, ona eşlik eden şartlardan kaynaklandığını ileri sürerek kıyasın yerinde olmadığını ifade eder. Burada esas ihtilaf, ibadetin geçerliliğini belirleyen unsurun “fiilin kendisi” mi yoksa “icra edildiği şartlar” mı olduğuna dair yöntemsel bir yaklaşıma dayanmaktadır. Sonuç olarak, gasp edilen yerde kılınan namazın sahih olup olmayacağı, sadece fikhî kıyasın mahiyetine dair bir mesele değil, aynı zamanda ibadetin meşruiyet sınırlarını tayin eden esaslara dair bir değerlendirme ihtiyacını ortaya koymaktadır.

2.4. Günümüzde İbadet ile Mâsiyetin Bir Arada Olabileceği Durumlara Örnekler

İslam hukukunda gasp edilen yerde namaz kılma meselesi, ibadetle mâsiyetin bir arada bulunması açısından önemli bir fikhî tartışmadır. Bu mesele, bir

⁴⁷ Karâfî, *el-Fürûk*, 2/85.

fiilde taat ve isyan unsurlarının aynı anda bulunmasının mümkün olup olmadığı sorusu etrafında şekillenir. Buna benzer meseleler, modern dönemde hak ihlaliyle yapılan ibadetlerin hem hukukî hem etik boyutunun tartışılmasını gerektirir.

İbadetle mâsiyetin birlikte bulunduğu durumlara günümüz açısından şu örnekler verilebilir:

Örnek Durum	Değerlendirme
Gasp edilmiş veya çalınmış bir araçla hacca gitmek	Hac ibadeti şeklen yerine getirilmiş olsa da, kullanılan aracın gasp yoluyla elde edilmiş olması masiyet teşkil eder.
İzinsiz veya hukuka aykırı inşa edilmiş bir camide namaz kılmak	Belediye izni alınmaksızın ya da kamu arazisi üzerinde ruhsatsız yapılan bir yapıda kılınan namaz, kamu hakkı ihlali ile birlikte değerlendirilir.
Kaçak elektrik kullanılan bir evde ibadet etmek (Kur'an okumak, namaz kılmak vb.)	İbadet fiilleri yerine getirilmekle birlikte, sürdürülen kaçak kullanım sebebiyle kul hakkı ihlali söz konusudur.
Telif hakkı ihlal edilerek elde edilen bir eserle zikir veya vaaz yapmak	Dinî bir amaç güdülse de, meşru olmayan bir yolla edinilen eserin kullanımı masiyet olarak nitelendirilir.

İslâm hukukunda ibadetlerin meşruiyeti, yalnızca şekil şartlarının yerine getirilmesine değil, aynı zamanda helal ve adaletli bir zeminde gerçekleştirilmesine de bağlıdır. Gasp edilmiş bir yerde namaz kılmak veya haksız kazançla yapılan ibadetler, "taat ve mâsiyetin bir arada bulunması" sorununu gündeme getirerek, kul hakkı ve toplumsal adalet ilkelerini ihlal eder. Bu durum, ibadetlerin sadece Allah hakkı değil, insan hakları boyutunu da içerdiğini gösterir. Modern dönemde bu tür örnekler, Müslümanların ibadetlerini yerine getirirken etik ve hukuki sorumluluklarını gözetmesinin önemini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, meşruiyet ve ahlaki bütünlük, ibadetlerin kabulü için vazgeçilmez şartlardandır.

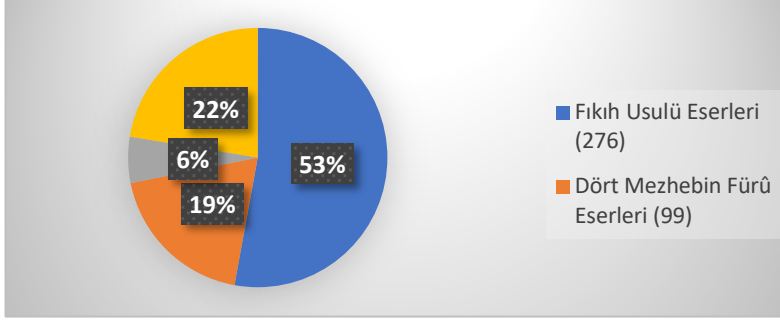
3. Elde Edilen Verilerin Grafik ve Tablolar Vasıtasıyla Sunulması

Bu aşamada, konuya ilişkin elde edilen veriler grafikler ve tablolar aracılığıyla sunulacaktır. Tablo ve grafiklerde yalnızca Şâmile programından derlenen veriler kullanılmıştır; zira KURAMER programında arama sonuçlarını filtreleme seçeneği bulunmamaktadır. Bununla birlikte, bazı verilerin KURAMER'de tespit edilmesine karşın Şâmile'de bulunamaması nedeniyle çalışmada eksiklikler olabileceği belirtilmelidir. Şâmile programında zamana veya konuya göre filtreleme yapmak mümkündür ancak her iki kriterin aynı anda uygulanmasına imkân tanınmamıştır.

Çalışmada, konuyla ilgili en eski bilginin Taberî'nin *Târîhu't-Taberî* isimli eserinde yer aldığı belirtilmiş, ancak ilk defa Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin konuyu ele aldığı aktarılmıştır. Buradaki görünürdeki çelişki bir hata değildir. Zira söz konusu ifade, Taberî'nin eserinin on birinci cildinde, hicrî 356. yıla dair rivayetler kısmında geçmektedir. Taberî'nin 310 yılında vefat ettiği dikkate alındığında, ölümünden kırk altı yıl sonrasına ait bir bilgiyi aktarması mümkün değildir. Nitekim Şâmile'de eserin künyesinde, on birinci cildin müellifinin Taberî değil, Arîb b. Sa'd el-Kurtubî (ö. 369/979-80) olduğu ve bu cildin sonradan Taberî'nin eserine eklendiği görülmektedir. Dolayısıyla, en eski bilgi Taberî'nin eserinde yer alıyor gibi görünse de meselenin ilk defa hicrî 324 yılında vefat eden Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin *Makâlât*'ında ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu tespitler, girişte bahsedilen gasp edilen yerde kılınan namaz ifadesi ile ilgili üç terkip ve iki program üzerinden yapılan tarama sonuçlarına dayanmaktadır.

Genel olarak veriler incelendiğinde, gasp edilen yerde namaz konusunun öncelikle fıkıh usulü eserlerinde işlendiği, daha sonraki dönemlerde ise hadis ve şerhu'l-hadis türü eserlerde yer aldığı görülmüştür. Fıkıh usulü, taranan tüm terkiplerde en fazla verinin bulunduğu disiplindir. Şâmile'den elde edilen verilere göre, "gasp edilen evde kılınan namaz" ibaresi fıkıh usulü eserlerinde 276 kez geçmektedir. Ayrıca, bu eserlerde meselenin hükmüne dair müstakil başlıklar açıldığı gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra, söz konusu mesele kelâm ilmindeki tartışmalarda bir argüman olarak da kullanılmıştır. Nitekim Bâkılânî'nin, eserinde hem bu konuya özel bir başlık ayırdığı hem de başka meseleleri örneklerken aynı konuyu delil olarak ileri sürdüğü ifade edilmiştir. (bk. Şekil 1 ve Tablo 1)

1. Şâmile Taramalarında Elde Edilen Verilerin İlim Dallarına Dağılımı: Bu tablo, Şâmile taramalarında elde edilen verilerin ilim dallarına nasıl dağıldığını göstermektedir. Görüldüğü üzere en büyük payı **Fıkıh Usulü Eserleri** oluştururken, diğer dallar daha küçük oranlarda temsil edilmektedir. Bu durum, fıkıh usulünün araştırmalarda merkezi bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 5: Şâmîle Taramalarında Elde Edilen Verilerin İlim Dallarına Dağılımı

2. Gasp Edilen Mekânda Namaz Konusunun İlim Dallarına Göre Dağılımı:

Bu tablo, gasp edilen mekânda namaz konusunun farklı ilim dallarında nasıl ele alındığını göstermektedir. Özellikle Usûlü Fıkıh ve Hadis alanlarında yoğun bir şekilde tartışıldığı, diğer dallarda ise daha sınırlı ölçüde işlendiği görülmektedir.

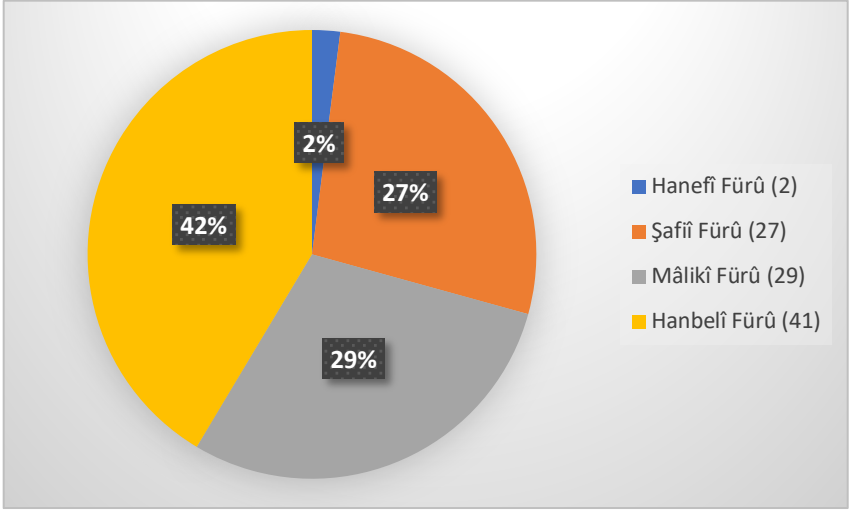
İlim Dalı	الصلاة في المكان المغصوب	الصلاة في الأرض المغصوبة	الصلاة في الدار المغصوبة	Toplam
Akaîd	1	4	7	12
Tefsir	2	9	13	24
Hadis	23	34	50	107
Usûlü Fıkıh	23	73	276	372
Haneî Fıkıhı	---	19	2	21
Mâlikî Fıkıhı	3	4	29	36
Şafiî Fıkıhı	3	12	25	40
Hanbelî Fıkıhı	4	16	41	61
Genel fıkıh	8	45	42	95
Fetâvâ	4	31	6	
Sîyer	---	1	1	
Târîh	---	---	2	
Terâcim ve Tabakât	---	---	1	
Fihristler	1	---	1	1

İlim Dalı	الصلاة في المكان المغصوب	الصلاة في الأرض المغصوبة	الصلاة في الدار المغصوبة	Toplam
Diğer	1	6	6	13
TOPLAM	73	257	502	782

Tablo 6: Üç İbarenin İlim Dallarına Göre Dağılımı

Mesele, fıkıh usulünün yanı sıra dört mezhebin fūrû eserlerinde de ele alınmaktadır. Şâmile programı üzerinden yapılan tespitlere göre, Hanefî mezhebine ait fūrû eserlerinde 2, Mâlikî mezhebine ait eserlerde 29, Şâfiî mezhebine ait eserlerde 27 ve Hanbelî mezhebine ait eserlerde 41 veri bulunmaktadır. (bk. Şekil 2) Ancak bu sonuçlar, 14.12.2023 tarihinde yapılan ilk aramaya dayanmaktadır. Daha sonra gerçekleştirilen aramalarda veri sayılarında değişiklikler gözlemlenmiştir. Örneğin Şâfiî fūrû eserlerindeki kayıt sayısı 25'e düşmüş, genel toplam ise 522'den 517'ye gerilemiştir. Verilerdeki bu azalmanın nedeni tam olarak tespit edilememiş olmakla birlikte, kullanıcı tercihlerinden bağımsız bir yazılım güncellemesinin bu farklılığa yol açtığı kanaati ağır basmaktadır.

3. Verilerin Dört Mezhebin Fūrû Eserlerine Göre Dağılımı: Bu tablo, dört mezhebin fūrû eserleri arasında konunun nasıl dağıldığını göstermektedir. En büyük payı Hanbelî Fūrû eserleri alırken, en küçük katkıyı Hanefî Fūrû eserleri sağlamaktadır; bu da mezhepler arasında konuya verilen önem farklılıklarını ortaya koymaktadır.

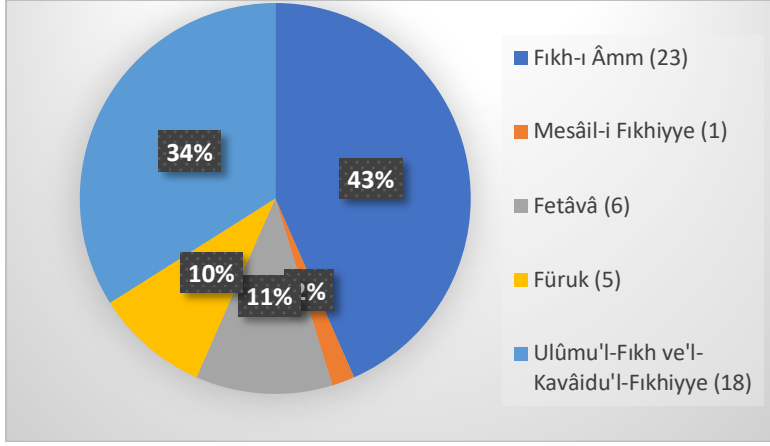
Şekil 6: Verilerin Dört Mezhebin Furû Eserlerine Göre Dağılımı

Gasp edilen evde namaz meselesi, fıkıhın diğer alt disiplinlerinde de incelenmiştir. Bu bağlamda, *fıkh-ı âmm* kategorisinde yoğun veri bulunurken, *mesâil-i fıkhiyye* kategorisinde yalnızca bir kayıt tespit edilmiştir. (bk. Şekil 3)

4. Verilerin Diğer Fıkıh İlimlerine Göre Dağılımı: Bu tablo, diğer fıkıh ilimlerinde konunun nasıl ele alındığını göstermektedir. Fıkıh-ı Âmm ve Ulûmu'l-Fıkıh ve'l-Kavâidü'l-Fıkhiyye alanlarının veriler içinde en yüksek oranlara sahip olduğu görülmekte, bu da konunun genel fıkıh ve kaide temelli çalışmalarda daha fazla yer bulduğunu göstermektedir.

Mesâil-i Fıkhiyye'ye dâhil olan bu tek veride, “ev” anlamına gelen "دار" kelimesi yerine “yer” anlamındaki "ارض" ve "مكان" kelimelerinin kullanıldığı görülmüştür. Bu ifade çeşitliliği, söz konusu kelimeleri içeren terkiplerin de araştırma kapsamına alınmasını gerekli kılmıştır.

Yapılan taramalar neticesinde, الصلاة في الدار المغصوبة ifadesinin erken dönemlerde diğerlerine kıyasla daha yaygın kullanıldığı; الصلاة في الأرض المغصوبة ibaresinin ise sonraki asırlarda kullanım sıklığının arttığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, الصلاة في الدار المغصوبة terkibi hemen her dönemde en fazla başvurulan ifade olmuştur. Buna karşılık, الصلاة في المكان المغصوب ibaresinin nispeten daha az tercih edildiği gözlemlenmiştir. (bk. Tablo 2, Şekil 4)

5. Şâmile Tara- ma- sında Elde Edilen Verile- rin Hicrî Asır- lara

Şekil 7: Verilerin Diğer Fıkıh İlimlerine Göre Dağılımı

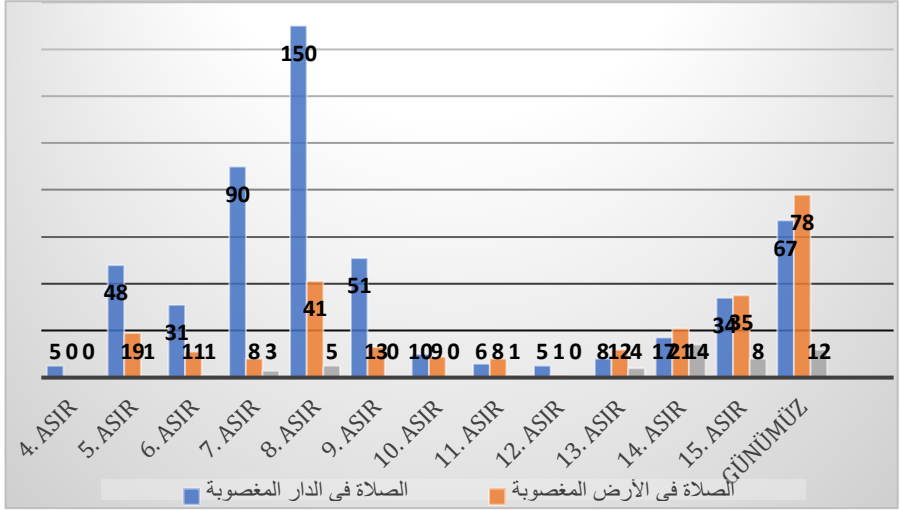
Göre Dağılımı: Bu tablo, gasp edilen mekânda namaz konusuna dair verilerin Hicrî asırlara göre dağılımını ortaya koymaktadır. Özellikle 8. ve Günümüz asırlarında konuya dair yoğun bir tartışma ve eser üretimi olduğu görül- mekte, diğer asırlarda ise daha sınırlı bir ilgi söz konusudur.

Hicrî	الصلاة في المكان المغصوب	الصلاة في الأرض المغصوبة	الصلاة في الدار المغصوبة	Toplam
4. Asır	---	---	5	5
5. Asır	1	19	48	68
6. Asır	1	11	31	43
7. Asır	3	8	90	101
8. Asır	5	41	150	196
9. Asır	---	13	51	64
10. Asır	---	9	10	19
11. Asır	1	8	6	15
12. Asır	---	1	5	6
13. Asır	4	12	8	24
14. Asır	14	21	17	52

Hicrî	الصلاة في المكان المغصوب	الصلاة في الأرض المغصوبة	الصلاة في الدار المغصوبة	Toplam
15. Asır	8	35	34	77
Günümüz	12	78	67	157
TOPLAM	49	256	522	727

Tablo 2: Şâmile Taramasında Elde Edilen Verilerin Hicrî Asırlara Göre Dağılımı

6. Üç İbarenin Hicri Asırlara Göre Dağılımı: Tablo, üç farklı ibarenin hicrî asırlar boyunca kullanım yoğunluğunu karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Özellikle 7. ve 8. asırlarda “الصلاة في الدار المغصوبة” ifadesinin belirgin şekilde

arttığı, buna karşılık sonraki asırlarda diğer ibarelerle daha dengeli bir dağılım sergilediği dikkat çekmektedir.

Şekil 4: Üç İbarenin Hicri Asırlara Göre Dağılımı

Öne çıkan bulgulardan biri, الصلاة في المكان المغصوب ibaresinin geçtiği her kategoride, bu terkibe ek olarak en az bir başka ifadenin daha kullanılmış olmasıdır. Diğer iki ibarenin ise bazı disiplinlerde yalnız başına yer aldığı görülmektedir. Üç terkip arasındaki ortak özellik, başta fıkıh disiplinleri olmak üzere Temel İslam Bilimlerinin tefsir, hadis ve akide gibi ana dallarında da kendilerine yer bulmalarıdır. Bununla birlikte, belâgat ve mantık alanlarındaki eserlerde bu terkiplere rastlanmamıştır. Aynı şekilde, lügatler ile sarf ve nahiv çalışmalarında da herhangi birinin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, söz konusu terkipler alet ilimlerinde değil, alet ilimlerinden de istifade eden şer’î ilimlerde ele alınmıştır.

Özellikle fıkıh usulü bağlamında meselenin işleniş tarzı incelendiğinde, bunun şer‘î ilimlerde önemli bir argüman olarak kabul gördüğü ve âlimlerin kelâmî-felsefî yaklaşımlarının konuya bakışlarını şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, fıkıh usulünün “İslam Hukuku Felsefesi” olarak nitelendirilmesine yönelik görüşleri destekler niteliktedir.

Sonuç

Bu çalışma, İslam hukukundaki “gasp edilen yerde namaz” meselesini klasik fikhî tartışmaların ötesinde dijital veri kaynakları ışığında yeniden değerlendirmeyi amaçlamış ve bu bağlamda hem içerik hem yöntem açısından önemli sonuçlara ulaşmıştır. Her şeyden önce, mesele sadece fûrû fıkıhta tartışılmış sınırlı bir mesele değildir. Fıkıh usulü, kelâm, hadis ve tefsir gibi temel İslâm bilimlerinin birçok alanına nüfuz etmiş, kavramsal ve yöntemsel açıdan kıymetli bir örnek olarak belirlenmiştir.

Özellikle fıkıh usulü açısından, bu meseleye dair âlimlerin vardığı sonuçların çoğu, doğrudan naslardan değil, kelâmî ve felsefî arka planlardan beslenen yöntemsel kabuller üzerinden şekillenmiştir. Örneğin, iki zıddın aynı anda varlığını kabul eden yaklaşım, bir fiilin hem mâsiyet hem de ibadet yönü taşıyabileceği görüşünü mümkün kılmakta ve gasp edilen yerde kılınan namazın sıhhatini bu temelde değerlendirmektedir. Bu durum, kelâm ve usul ilimlerinin birbirinden bağımsız düşünülemeyeceğini, usulî tercihlerin arkasında kelâmî bir perspektifin de bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca, meseleye ait klasik verilerin yoğunlukla usul literatüründe yer alması, fûrû fıkıhta tartışılan diğer konuların da usul ilmiyle ne ölçüde ilişkilendirilebileceğini sorgulama ihtiyacını doğurmuştur. Bu, hem fıkıh usulü ile kelâm arasındaki metodolojik geçişkenliği hem de içtihatların arka planındaki düşünsel yapıların araştırılabilirliğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Çalışmanın diğer bir katkısı da dijital yazılımların kullanımına ilişkin değerlendirmeleridir. Şâmile ve KURAMER gibi yazılımlar, hem veri zenginliği hem de disiplinler arası geçişlilik açısından güçlü imkânlar sunmaktadır. Ancak yazım farkları, tarama duyarlılığı ve nüsha farklılıkları gibi sebeplerle bu verilerin sorgusuzca kullanılmasının araştırmalarda hata payını artırabileceği anlaşılmaktadır. Nitekim çalışmada bir ibarenin yanlış yazımı, iki yazılımda farklı sonuçlar doğurmuş ve araştırmacının bu farkları fark etmeden geçmesi hâlinde önemli yorum hatalarına yol açabileceği ortaya konmuştur. Bu nedenle, dijital verilerin daima klasik kaynaklarla karşılaştırmalı olarak kontrol edilmesi gerektiği, mümkünse basılı nüshalar ve PDF kopyalarla teyit edilmesinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma, dijital araştırma araçlarının imkân ve sınırlarını gözler önüne sermektedir. Gasp edilen yerde namaz meselesi, sadece belirli bir fikhî hükmün tartışılması değil, aynı zamanda usulî-mantıkî yaklaşımların ve dijital araştırma yöntemlerinin nasıl buluşturulabileceğine dair örnek bir model sunmuştur. Gelecekte, benzer meselelerin farklı yazılım taramalarıyla ve disiplinler arası yöntemlerle yeniden incelenmesi, hem metodolojik çeşitliliği hem de İslâm hukukunun düşünsel zenginliğini daha görünür kılacaktır.

Kaynakça

- Abay, Muhammet. “İslâm Araştırmalarında Kullanılan Elektronik Kaynaklarla İlgili Problemler”. *Diyanet İlmî Dergi* 59/3 (Eylül 2023), 849-880. <https://doi.org/10.61304/did.1280386>
- Abbâd, Sâhib b. el-Muhîr fi'l-luga. thk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1414/1994.
- Ahmed, Halîl b. Kitâbü'l-Ayn. thk. Mehdî el-Mehzûmî - İbrâhim es-Sâmîrâî. b.y.: Dâru Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Atcı, İsa. “Fıkhu'l-Mukarene Açısından Gasp ve Tazmin Sorumluluğu”. *Diyanet İlmî Dergi* 49/4 (Aralık 2013), 79-104.
- Aydın, Mehmet Akif. “Gasp”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gasp>
- Aydın, Mehmet Akif. “İslam Hukukunda Gasp”. *İslâm Tetkikleri Dergisi* 9 (1995), 165-217.
- Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed. et-Takrîb ve'l-irşâd (es-sağîr). thk. Abdülhamîd b. Ali Ebû Züneyd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1418/1998.
- Buhârî, Burhâneddin. el-Muhîtu'l-Burhânî fi'l-fikhî'n-Nu'mânî. thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1424/2004.
- Cessâs, Ebû Bekir. Şerhu Muhtasarı't-Tahavî li'l-Cessâs. thk. Heyet. b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye - Dâru's-Sirâc, 1431/2010.
- Cevherî, Ebû Nasr. es-Sihâh tâcû'l-luga. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1407/1987.
- Düceylî, el-Huseyn b. Yûsuf. el-Vecîz fi'l-fikh alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel. thk. Heyet. Riyâd: Mektebetü'r-Ruşd Nâşîrûn, 1425/2004.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan. Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn. thk. Nuaym Zerzûr. b.y.: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1426/2005.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. Tehzîbü'l-luga. thk. Muhammed Avaz Mer'ab. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1421/2001.
- Ferrâ, Ebû Ya'îlâ. el-Udde fi usûli'l-fikh. thk. Ahmed b. Alî b. Sîr el-Mübârekî. b.y.: y.y., 2. Basım, 1410/1990.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. el-Mustasfâ. thk. Muhammed Abdüsselâm Abduşşâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.

- Haddâd, Ebû Bekir. el-Cevheretü'n-Neyriyye. 2 Cilt. b.y.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1. Basım, 1322/1905.
- İbn Hâcib. Câmiu'l-ümmehât. thk. Ebû Abdurrahman el-Ahdarî. Beyrut: Dâru'l-Yemâme, 2. Basım, 1421/2000.
- İbn Manzûr. Lisânü'l-Arab. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İbn Teymiyye. Şerhu Umdeti'l-fikh. thk. Heyet. Riyad - Beyrut: Dâru Ataati'l-İlm - Dâru İbn Hazm, 3. Basım, 1440/2019.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ahmed b. Hanbel". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 21 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-b-hanbel>
- Karâfî, Şihâbüddîn. Envâru'l-bürûk fî envâi'l-fürûk. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mesûd. Bedâiu's-sanâi fî tertîbi's-şerâi. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1. Basım, 1328/1911.
- Merginânî, Burhâneddin. el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî. thk. Yûsuf Talâl. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ. el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1392/1972.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ. el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb. Kahire: İdâretü't-Tabâati'l-Müniriyye, 1347/1928.
- Osman, Aydın. "İlahiyat Araştırmalarında Çağdaş İmkanların Değerlendirilmesi: El-Mektebetü's-şamile Örneği". Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu 1. 36-39, 2021. <https://doi.org/10.55709/TSBSBildirilerDergisi.1.9>
- Recrâcî, Ali b. Said. Menâhicü't-tahsil ve netâicü letâifi't-te'vîl fî şerhi'l-Müdevvene ve halli müşkilâtihâ. thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâtî - Ahmed b. Ali. b.y.: Dâru İbn Hazm, 1478/2007.
- Serahsî, Şemsüleimme. el-Mebsût. Mısır: Matbaatü's-Saâdet, ts.
- Serahsî, Şemsüleimme. Usûlü's-Serahsî. thk. Ebû'l-Vefâ el-Afkânî. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Siğnâkî, Hüseyin b. Ali. en-Nihâye fî şerhi'l-Hidâye. thk. Heyet. b.y.: y.y., ts.
- Sizgen, İbrahim. "Fıkıh Usûlündeki Haram li-gayrihi Merkezli Tartışmaların Fûrû-ı Fıkha Yansımaları". Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi 12 (Eylül 2024), 131-169. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1454390>
- Şâtıbî, İbrâhîm b. Mûsâ. el-Muvâfakât. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân. b.y.: Dâru İbni Affân, 1417/1997.
- Şirbînî, Hatîb. Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi'l-Minhâc. thk. Alî Muhammed Muavvez - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Taberî, İbni Cerîr. Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk ve sılatu Târîhi't-Taberî. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-Mearif, 2. Basım, 1387/1967.
- Yelek, Kamil. Gasp ve İtlaf Bağlamında Haneî Sorumluluk Hukuku. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Zeyleî, Osmân b. Alî Fahrüddîn. Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik ve Hâşiyeti's-Şilbiyyi. Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye - Bulak, 1314/1896.